DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
DIARRHOEA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

MAGNIFICI DOMINI PRAESIDIIS AC DIRECTORIS,
SPECTABILIS DOMINI DECANI, NECNON CLARISSIMORUM
DD. PROFESSORUM

PRO

DOCTORIS MEDICINAE LAUREA,

SUMMISQUE IN MEDICINA HONORIBUS
AC PRIVILEGIIS RITE OBTINENDIS

IN

ALMA AC CELEBERRIMA REGIA
SCIENTIARUM UNIVERSITATE PESTIENSI,
PUBLICAE DISQUISITIONI

SUBMITTIT

ISAACUS BINNENFELD,

HUNGARUS BACSIENSIS.

Theses adnexae publice defendentur in aedibus
Universitatis die Aprili 1845.

BUDAE,

TYPIS J. GYURIÁN ET M. BAGÓ.

ORVOSI ÉRTEKEZÉS

A

HASMENÉSRŐL.

ORVOSTUDORRÁ

AVATTATÁSA ÜNNEPÉLYÉRE

IRTA

BINNENFELD IZSÁK

BUDÁN,
NYOMATOTT GYURIÁN ÉS BÁGÓ BETŰIKKEL.

Unum quemque oportet in hoc studio versatum symbolum aliquod, etsi exiguum, in commune Medicinae aerarium contribuere.

Duncani oratio de laud. Harvei.

SEINEM

VIELGELIEBTEN SCHWAGER

HEINRICH REDLICH

UND

DESSEN GEMAHLIN

SEINER INNIGSTGELIEBTEN SCHWESTER

ROSALIA

widmet diese Blätter als Zeichen wahrer Liebe und Achtung

der Verfasser.

A' hasmenésről.

Hasmenés, hasfolyás, (Diarrhoea, alvi profluvium, defluxio) alatt külömböző nemű bántalmak értetnek, mellyeknek egy közös kórjelök, a gyakori székkiürítésben, s a kiürített anyag folyóságában áll. A hasmenés tehát nem állományi betegség — morbus substantivus, — hanem legtöbbnyire különféle kórós bántalmak tüneménye. És minthogy fölötte külömböző nemei vannak a hasmenésnek, könnyebb áttekintet végett, azokat mind kórjeltani, mind pedig kórokbeli szempontból veendem tárgyalás alá.

A hasmenést legtöbb esetben bizonyos kórjelek előzik meg, minők: az emésztési zavar, a közérzet megváltozása, szélkórosan felpuffadt és feszült has, felböfögés, a fej nehézsége, száj' szárazsága, szomj, émelygés, ökröndözés, nehézség érzete az ágyék és czombtájon, kedvetlenség, ide, s tova bolygó fájdalom, vagy szurő fájdalom a hasban, és ezek után áll be a székkiürités minden erőltetés nélkül, melly gyakran igen hig és többször vissza tér 5—30—50-szer naponta, gyakran minden székkiürités után könnyebbülést, és fájdalom enyhülést érez a beteg.

A székkiürités rendellenessége vagy a kiürített anyag mennyi- és minőségében, vagy pedig azon időben állhat, melly alatt e kiürítések történnek, s ismét különféle nemeit külömböztetjük a hasmenésnek.

Bélsárféle hasmenésnek (Diarrhoea stercoralis) mondatik a hasfolyas azon neme, midőn a' kiürített anyag

lágyabb állományu és rendes szinezetü; vagy pedig midőn emésztetlen anyag ürittetik ki ésez lépes hasmenésnek (D. lienterica) neveztetik. A kiüritett anyag továbbá lehet, epés, savós, nyákos, fehérnyés, táphoz hasonló, lehet rozsdás, genyes, eves, savtartalmu, csipős marós, álhártyákkal, vérrel, férgekkel vagy legalább azok maradványaival vegyes.

A folyó sárga, vagy sárgás-zöld epetartalmu kiüritések epés hasmenés névvel bélyegeztetnek. Gyakran izgatottságból származnak, miáltul a máj elválasztási müködése felmagasztaltatik, ezen esetekben az epe minőségileg is megszokott változni.

Ha savós folyadék üritetik ki savós hasmenésnek mondatik, ez többnyire a bélhuzam nyákhártyájának kóros terménye, melly annak kórosan erősebb küzzadásában áll, hasonló az orrnáthához és sokaktól bélhuzamhurutnak neveztetik. E hasmenés gyakran hascsikarással s a bélhuzamon elterjedő fájdalmakkal jár és azt meghűtés okozza, miért is Csúzos hasmenésnek mondatik; néha vízkórosoknál a felszivódott savóbol veszi eredetét, gyakrabban a bélhuzam nyákhártyájának zsonghiányából — atonia) származik, főleg öregeknél, mikor is zsongtalan vagy szélhüdési hasmenés névvel bélyegeztetik. A kiüritett anyag illyenkor vizes savós és hig bélsárral vegyült, máskor barnás, halvány szürkés, néha fehérnyés pernyékkel — albuminosis floccis — vegyült, gyakran igen bő mennyiségben és egymás után hamar üritetik ki.

A nyálkás folyadék kiüritése, vagy is a nyálkás hasmenés, a bélhuzam nyákhártyája tüszőinek — folliculi — kórosan öregbedett elválasztásában áll, és többnyire a hurkabél gyuladásának tüneménye, első esetben az érverés változatlan, s a bőr hűs, de a szomj nagyobbodott, s a beteget igen erős hascsikarásos fájdalmak kinozzák, a kiüritmény átlátszó, tapadós nyákból

álló, melly nyák fehér pernyék alakjában ülepszik le az edény fenekére, néha büdös, máskor szagnélküli.

Tápfolyás (Chylorrhoea, fluxus Coeliacus) a nyálkás hasmenés neméneк tekintendő; nevezetét a táphoz hasonló fehér szürkés tejféle kiüritménytől vette, mít a régiek valódi tápnak tartottak, azonban ez nem egyébb a bélhuzami megváltozott nyáknál, vagy bélsárnál, mellynek szine az epe mennyi vagy minőségi hibájától vagy a vele összegyült genytől függ.

Néha az elválaszték úgy néz ki mint a vízzel összekevert mész, Gypszféle hasmenés (D. gypsea), mellyet Mason Good észlelt, gyakran vétetik az észre kisdedeknél, s olly egyéneknél kik sokáig meleg tartományokban éltek, vagy májbajokban szenvedtek.

Néha az elválasztékban nagyobbodott képlékenység észlelhető, álhártyák képződésében külekezvén, mellyek a kiválaszték által külömböző alakban majd pernyék, majd a bélhuzamhoz hasonló üres csövecskék alakjában üritetnek ki. Csövecskés hasmenésnek (D. tubularis) neveztetik M. Goodtól, s néha a béllob tüneménye, azonban a nélkül is előfordul, s akkor valószinüleg a nyákhártya rendellenes elválasztásának terménye. Ez idült betegség, melly rendetlen székkiüritésekkel, székszorulásokkal, emésztési zavarokkal, az idegrendszer kóros bántalmaival, nőídegkórral — hysteria — és rásztkórral — hypochondria — szokott párosulni. Efféle székkiüritések után a betegek gyakran enyhülést éreznek.

A rothadt, hullaszerű — cadaverosus — kiüritések többnyire átalános rothadás következményei, vagy pedig a fenés vagy fekélyesedett kiválasztó részek helybeli föloldozásából veszik eredetöket. Ide számitandó a régiek májfolyása — fluxus hepaticus — mellynek kórjele húsmosadékhoz — lotura carnis — hasonló eves kiüritmény, mi nem mindig függ ugyanegy okból, hanem

gyakran elfajulásokban alapszik, mellyek elvégre is sorvasztó lázat és halált okoznak.

A szürkés vagy fehéres agyagos kiválasztások, többnyire az epének bélhuzamba való elnyomott vagy megakadályozott kiüritéséből származnak s a kiválasztékban hiányzó epefesteny hozza elő a kiüritmény emlitett szinét, melly kiüritmény néha folyó is szokott lenni.

Zöldes vagy zöldes-sárgás kiüritések gyakran a bélhuzam lobos bántalmának tüneményei, és igy nem mindig az epe rendellenes elválasztásából veszik eredetöket; főleg gyomor — vagy bélellágyulásban szenvedő gyermekeknél fordulnak elő közönségesen, és szigoruan megkülömböztetendők az édes higany által előhozatni szokott hasmenésektől, miután ezekhez hasonló színezetüek.

Megemlitést érdemel még a kiüritmények azon alakja, mellyet már a régi orvosok észleltek és hájas hasmenés névvel (D. adiposa) bélyegeztek, midőn a kiüritményben majd folyó, majd félfolyó s vajhoz hasonló, majd merő s borsónagyságtól diónyi nagyságig menő gömbölyű alakban zsiradék találtatik. E zsiradék nem az olajos eledelekből, hanem inkább magokban a belekben támadó saját korfolyambol veszi eredetét, s ha folyó állományu, akkor bélsáros kiüritmény fölületén uszik, s azt vékony bőr gyanánt boritja be s az edény' széleihez tapad. Brandes által tett kisérletek nyomán: Elaina, Stearina és Sárga anyagból áll. Gyakrabban fordul elő e hasmenés nőknél, mint férfiaknál; különféle kórok jelenlétét akarták innét következtetni, minők: a máj, gyomornyálmirigy' bántalmai, azonban gyakran ezek nélkül is előfordul. Mások ismét a nyombélben — in intestino duodeno — keresték e hasmenés' fészkét, azonban csak a későbbi szigoru visgálatok fognak e részben felvilágositást nyujtani. Bright és Eliotson nagyhirü férfiak a hájas hasmenést mézes húgyárral tapasztalták szövetkezve.

A genyes hasmenést nehezen lehet megkülömböztetni a nyálkástól s a fehérnyés tartalmuaktól. A hol a bélhuzam nyákhártyája fekélyesedett, ott a kiüritményben csak nehezen lehet megkülömböztetni a genyt. A geny nagy mennyisége a kiüritményben vagy a lépben, májban bélfodorban — mesenterium — vagy pedig a hashártya sejtszövetében létező tályogokból származik, mellyek miután a belekkel összenöttek ezekbe kiürülnek.

Véres hasmenés (D. cruenta) az midőn a kiválasztékkal vér üritetik ki, a nélkül hogy a kiüritmény orr, száj, — gyomor — vagy tüdő vérzésnek, vagy aranyérnek volna következménye, miután ezen betegségek tüneményei közül egy sem észlelhető, előfordul az ujszülötteknél, s ekkor veszedelmes, néhány nap alatt a kisdedet megöli. Ezen ritka betegség természetet még homály fedi. Nem minden ujszülöttek véres hasmenése illy veszedelmes, W. Schmidt azt állítja, hogy az gyakran az anya emlőbimbójából szopott vér által, néha pedig tej vagy étel által okozott izgatottság következménye-kint hozatik elő, mikor aztán hasgörcsök és csikarások között vér ürül ki a végbélen keresztül s a kisdedek meggyógyulnak. Megletteknél az efféle hasmenés a süly vagy guta veszedelmes tüneménye.

A hasmenés néha mérsékelt, másszor kimeritő, melly utóbbi olvasztó hasmenés név alatt — (D. colliquativa) ismeretes. A hasmenés néha éjjeli néha meg nappali, a belek kifekélyzése által támadt hasmenés többnyire éjjel fordul elő.

Boncztani bélyegek.

A hullában ritkán vehetők észre világos változások, vagy ha előfordulnak is azok, inkább a bántalom hoszszabb ideigi tartásának következményeül, sem mint annak okául tekintendők. Gyakran a bélhuzam nyákhártyája halvány, vértelen, a nyákhártya alatti sejtszövet

kisse' beszürödött, az izomrostok halványak és lágyak, a nyákelválasztó tüszők a rendesnél inkább kifejlődtek. Néha a nyákhártya ellágyult beszürödött, pontokkal pettegetett vagy megkeményült, a sejtszövet meg nyákhártya túltenyészett — hypertrophica —, a nyákhártya felülete többé kevesbé sürü nyákkal fedett. Paehion mirigyei sötétebb szinüek, duzzadtak, söt kifekélyesedettek is lehetnek. A bélhuzam több hellyen majd megszükült, majd ismét kitágultnak találtatik. Kisdedeknél gyakran gurdélyok — diverticula — találtatnak. Azon elsőrendü betegség melly a hasmenést okozza, különféle változásokat hozhat elő a bélhuzamban.

Kórisme.

Már fentebb megemlitők azon tüneményeket, melylyek a hasmenést megelőzni és követni szokták, helyén leend tehát most azon külömbségeket is megemlitni, mellyek a hasmenés és ehhez hasonló bántalmak között létezik, hogy a kórisme annál könnyebben kitünjék. Föl lehetne ugyan is cserélni a hasmenést: vérhassal — dyssenteria —, cholerával, vagy béllobbal.

A vérhas a hasmenéstöl abban külömbözik, hogy ez utóbbinál nincs erőltetés — tenesmus — mi azonban a vérhasnál más ideges tüneményekkel, görcsökkel, minő a vizellet csepegés — stranguria — párosulva szokott előfordulni, továbbá külömbözik az, az erős külső nyomás iránt mutatkozó nagy érzékenység a folytonos székkiüritési erőködés által, midőn mindig csekély mennyiségü vér üritetik ki, csaknem minden bélsár nélkül, végre külömbözik a láz által melly a vérhast követni szokta. A cholerától pedig megkülömböztethető a következő hányás, a baj gyorsabb és hevenyebb lefolyása, a nagy mennyiségü kiüritmény, az erő gyors kimerülése s a végtagok görcsei által. — A béllob bélyegző korjele a has fájdalma tapintat alatt, erős láz, nagy hőség, vë-

rős nyelv, lángszinü vizellet s t. e. melly kórjelek a hasmenés lényegéhez nem tartoznak.

A hasmenés okai, és annak kórszármazásilag külömböző nemei.

A hasmenés legközelebbi oka úgy látszik a tápvonal fölmagasztalt működésében áll, és pedig mind a rendszerinti — peristalticus — mozgást, mind pedig az elválasztó edények munkásságát illetőleg. E fölmagasztalt munkasság pedig különféle okból származhatik, vagy az izgató anyagok rendellenes mennyi és minőségétől, vagy a bélhuzam idegeinek rendellenes érzékenységéből, vagy pedig a visszasugárzó idegek fölmagasztalt izgékonyságától.

A kisdedkorban gyakran fordul elő hasmenés, minthogy a kisdedek bélhuzama folytonos növekvésben levén mindig izgékonyságnak van alávetve. Az alkalmi okok közé tartozik pedig: a rossz téj anyáé vagy dajkáé legyen az, a szopó kisded hasmenése — D. lactantium —, ha a kisdedek erősen tápláltatnak, az első utak savanyodása; kora elszoktatása a kisdedeknek az emlőktől, s más ételekre való átmenetel, mellyek a gyönge kisded emésztési műszerkezetének nem felelnek meg; az elválasztott kisdedek hasmenése — D. alblactatorum—, továbbá a fogzás is izgatottságát hozzá elő a belhuzamnak, s előáll az úgy nevezett fogzási hasmenés — D. dentitionis—. A kisdedek béllobja is hozhat elő hasmenést. A kiüritett anyag pépállományu félfolyó, szürkés hamuszinü agyagos, néha a vágott tojáshoz hasonló, zöldes, nyálkás, gyakran sötét barna pernyékkel vegyült, sajtos vagy büdös lehet. A savtartalmu kiüritmény zöld sárgás szine s vágott tojáshoz hasonlo sajtféle állománya által tünik föl, szaguk savanyu és savkémletüek is — reagunt acide. — Az effele székkiürités igen

erös hasgörcsös fájdalmakkal s erőtetéssel jár, a kisdedek többnyire jajgatva kiabálnak nyughatatlanok, s midőn e fájdalmak megujulnak, lábaikat a has felé vonják.

A fogzási hasmenést a fogzási tüneményekröl ismerhetni meg, minők: a száj hősége, az iny vörössége. E hasmenés legjobb befolyással van a fogzásra, minthogy a bélhuzam felé nagyobb a vértorlódás, és igy a nedvek elvonulnak az agy és gerinczagytól, mi által könynyebben történik a fogak kinövése, ritkábbak ekkor a görcsös rángatódzások s ez az oka aztán, hogy az anyák is elhanyagolják azt, elég kárára a kisdednek, miután a túlságos hasmenés erőkimeritést, és különféle más bajokat hoz elő, mint gyuladást, a vékonybél egyik részének betüremlését — intussusceptio — mit hullákban gyakran találhatni. Ha heveny volt a hasmenés, akkor többnyire a savós véres kiürítések tompasággal, görcsökkel s az agybani savós kiömlénnyel halált okoznak. Ha pedig idült lefolyásuvá válik, akkor szájzsebrék, lázas bántalmak s az olvasztó láz által halál hozatik elő.

A különnemü alkalmi okok által a hasmenésnek következő nemei támadhatnak:

Csorvás hasmenés (D. saburralis seu crapulosa), nagy étkü embereknél fordul elő, kölönösen pedig falánk öregeknél és legtöbnyire emésztetlenség korjele. Nem mindig függ az étkek nagy mennyiségétől, mint inkább azoknak minőségétöl, s a sajátszenvtöl — idiosincrasia —, igy némellyek a sertéshústól, mások a vadhústól, némellyek különféle italoktól, mint sertől bortól, ha nincsenek jól kiforrva, mások meg a haltól, rothadt hústól, különféle gyümölcsöktöl, minő a dinnye még az ugorka s t. e. kaphatnak efféle hasmenést. Megelőzik pedig azt különféle előkórjelek, minők: feszült puffadt has étvágyhiány, émelygés böfögés, ökröndözés néha emésztetlen anyag kihányása. Hasgörcsös fájdal-

mak büdös szelek kiüritésével, e fájdalmak minden kiürités előtt állanak be, és ekkor bő kiüritmény következik, pépállományu folyó és bélsárféle, mire könnyebbülés áll be; néha a kóros anyag kiüritése után megáll a hasmenés (De ephemera); másszor pedig hosszabb ideig tart, a kiüritmény savós, nyálkás, hozzá járul még láz is, s a beteg fölötte elsoványodik.

Ide sorozandó még a gyógyszeres hasmenés (D. medicamentosa), drasticus hashajtók, és más csipős mérgek által előhozatva, itt is nagy befolyást gyakorol a sajátszenv, ugyan is némellyeknél egy két szemer édes higany használatára is már székkiürités áll be, mig mások a legnagyobb adagot is minden hatás nélkül eltürik, s még a legerősebb hashajtók sem támadják meg.

Továbbá a lábbadozók hasmenése (D. reconvalescentium), melly a lábbadozóknál jön elő, és naponta délután 4—5 székletételre kényszeríti, azonban minden fájdalom és hasgörcs nélkül, és egyenlő arányban van a bévett étkekkel. A beteg ereje nem növekszik innét látszik következni, hogy az étkek a gyomor munkásságától menten maradván, abban hosszabb ideig nem maradhatnak, és igy mielött az étkek elkészittetnének a gyomron átmennek, mi valószinüleg ezen életmű zsonghiányától, vagy a tökélletlen emésztéstől függ; kitünik ez a gyógymódból, melly mérséklt mennyiségü ó, aszuszőlő borban áll, s mi által a hasmenés megszüntetik.

Gyakran megtörténik, hogy olly embereknél, kik az előtt székszorulásban szenvedtek, hasmenés áll be, minden tudva levő ok nélkül; valamint az is, melly lobos bántalmakkal szövetkezik s azok birálatát teszi.

A bélhuzam nyákhártyájának akár mennyi — akár minösileg megváltozott anyagok, epe, nyák, csorva, és férgek általi izgatása szinte gyakran hasmenést hoz elő.

Az epes hasmenés sugár barna egyéneknél szokott támadni, kikben a visszérrendszer kifejlett, inkább ta-

vasszal, ritkábban késő nyáron és ősz kezdetével. Többnyire 3—4 napig tart és gyakran szomjjal, a bőr szárazságával a tülkhártya, meg orrszárnyak sárgás színezetével jár, a nyelv sárgás nyákkal van bévonva s a szájíz keserű és sokszor birálati. Az illyen egyéneket minden évben megtámadja. Az alkalmi ok legtöbbnyire harag, de minden világos ok nélkül is támadhat. Hasgörcsös fájdalmakkal áll be, a kiüritmény kezdetben bélsárféle sárgás vagy zöldes, később folyó savós, nyákkal, meg pernyékkel vegyült, néha csipős, és égetést meg erőtetést hoz elő, ha hosszabb ideig tart béllobot, vérhast és epés lázat szokott okozni.

A nyálkás hasmenés, mint már fentebb emlitők, a bélhuzam hurutja, többnyire tüdő huruttal párosul, ugy hogy ha ez kisebbül amaz növekszik, és viszont. A nyálkás hasmenés az alhas nyálkás állapotjának tüneménye, gyakran vérhas, s a bélhuzam nyákhártyájának más bántalmai után szokott visszamaradni, és legtöbnyire agg és görvélyes egyéneket támat meg.

Férges hasmenés, ezt a féregkór tüneményei bélyegzik, orsóférgek — ascarides — hozzák elő, és többnyire gyermekeknél támad, noha megletteknél is előfordul, és néha járványos.

A hasmenés gyakran a bélhuzam gyuladásának tüneménye, a kiürítmény majd savós, majd nyálkás, majd véres, majd genyes. Az illyen esetekben mind a helybeli izgatottságra mind pedig az átalános visszahatásra kell figyelmünket forditani.

Az ideges hasmenés ideges egyéneket támad meg, föleg nőket; rászt-meg idegkórosoknál szokványos. Kedélyi zavarok időváltozás, hideg és nagymennyiségü berzanyag (materia electrica), a légkörben azt előhozzák, sőt néha minden tudva levö ok nélkül fejlődik ki, (Pátisban gyakran előfordul). A kiüritett anyag nagy mennyiségü folyó, büdös és gyakrabban visszatér a kiürités, a

has feszült, puffadt, szelek, hasgörcsök, erőtetés és nehéz vizellet vannak jelen hányással, meg más görcsös tüneményekkel, minő a vizellet nehézség, vizelletcsepegés.

Ellenhatólag — antagonistice — támad a hasmenés, 1-szőr a börrendszer meghütése által hideg viz ivás következtében ha a test felhevült, s a légmérséklet gyors változása miatt. Igy támad a hurutos, csúzós meg savos hasmenés. Leggyakrabban és többnyire járványilag fordul elö tavasszal és ősszel. Gyakran követik a hasmenést alhasi hurotos meg csúzos kórjelek, szúró és vágó fájdalmak vannak jelen a hasban meg izmokban. A kiürítmény illyenkor kezdetben savós és pépféle bélsárral vegyült, később megalúdt és gyakran igen csipős. Lefolyása többnyire heveny és bírálati kiüritésekkel, minők: az izzadás, meg vizellet szokott végződni, vagy pedig béllobba és izomcsuzba megy át, sokkal gyakrabban idült nyálkás hasmenéssé válik, különösen gyönge görvélyes vagy hurutos bántalmakra hajlandó egyéneknél. A hasmenés e nemei meg az epés. rendetlen életü katonáknál szokott kifejlődni, és köztük többnyire háború ideje alatt járványilag uralkodik, miért katonák hasmenésének mondatik.

Némelly helyeken az idegeneket többnyire hasmenés lepi meg, melly töbnyire kártékony befolyásokból, a viz minőségétől, sőt gyakran a hely fekvésétöl s a légmérséklet változásától veszi eredetét. Az illyen hasmenés ollyan egyéneket támad meg, kik megszokták a folyóviz italt és kútvizet kéntelenek inni, igy támad az idegeneknél hasmenés Párisban és Londonban megérkezesük első napjaiban. Kelet Indiában is helytálló járványkint — endemice — uralkodik az illyen hasmenés. Legujabb időkben a hasmenés ezen neme gőzhajókon a fütőknél is tapasztaltatott.

Ellenhatólag támad továbbá a hasmenés a bőrrendszer nagyobb részeinek megégetése után, a bőrkütegek eltünésével a szokványos elválasztások elnyomatásával p. o. lábfekélyek, szokványos lábizzadások és fehérfolyás után. Észleltetett a hasmenés olly leányoknál kiknél a havi tisztulás elnyomatott, illy helyettesitő módon támadt hasmenést magam is tapasztaltam, hol minden hónapban midőn a havi tisztulásnak kellett volna megjelenni savós hasmenés állott be nyomdaszerüleg — typice —. A vizellet főnakadás — Ischuria — következtében néha a kiüritmény vizellet féle szagot kap, 's ez vizelleti hasmenésnek mondatik.

Igen sokféle kórcsvegyes bántalom helybelisíti magát a bélhuzam nyákhártyájára, és részint egyszerü izgatottságot, részint pedig anyagi rendellenes változást okoz a nyákhártyán, minek következtében aztán gyakori és folyó állományu székkiüritmény áll be. Illyen a hagymázos hasmenés (D. typhosa), mint a hagymáz tüneménye; a genyes hasmenés a vérgenyes senyvénél, vagy midőn az alhasi életművek genyndésbe menvén át, tartalmukat a belekbe üritik ki. — Az olvasztó hasmenés, olvasztó — colliquativus — állapotban vizkórban, sorvadásban, s a nedvek rothadó feloldozódásában fordul elő. Gyermekágyas hasmenés, melly a szülés után vagy közvetlenül vagy csak néhány nap mulva támad, és vagy a meggyült megkeményült, és terhesség ideje alatt ki nem üritett bélsár kóros izgatása, vagy pedig a bélhuzamba üritett kóros termények által, mint a tej és gyermekágyi tisztulás elnyomatása után szokott történni, hozatik elő. A váltó hasmenés váltóláz formájában szokott előfordulni, mint ezt nálunk a Tisza mellékein tapasztalhatni, különösen árvizek után, midön a nedves időjárás áll be, váltó vérhasba megy át. A köszvényes hasmenés gyakran birálati, e kiüritményekkel ugyan is a köszvényes anyag is kiürittetik és voltak esetek, mi-

dőn az efféle hasmenés megszüntével a köszvény ismét lábrakapott. Az aranyeres hasmenés sat.

Életmüvi változások is hozhatnak elő hasmenést, a bélhuzam nyákhártyájának kifekélyedése bélgümőkór és más elfajulások által, minő p. o. a gyomor sipolyos közlekedése a hurkabéllel s a t. A kifekélyedéssel járó hasmenés különféle heveny és idült bántalmak következménye lehet, mint a hagymázé bélgümőkéré és a vérhasó s a t. miket itt leirni fölösleges volna. Minden idült hasmenés a hám —epithelium— ismételt gyors lehámlása által kifekélyedésbe mehet át, minthogy a hám visszapótlása olly hamar nem történhetik mint annak elválása. Az efféle kifekélyedéssel járó hasmenésben a kiüritmény többnyire nyálkás genyes és véres pontokkal bélyegzett, ha savós, fehérnyés pernyékkel és hártyás részecskékkel vegyült. A kiüritmény néha büdös, sötétszinü pépállományu máskor különféle létrészekből összetett folyadékot képez, és csak a legritkább esetekben szokott a feloldott vértől fekete lenni.

Előjöhet a hasmenés a bélhuzam izomrostjainak szélhüdésével (szélhüdéses hasmenés), midőn is a nyelv halvány, az érverés gyönge és lassu, a has lágy és fájdalmatlan, székkiüritésre a beteg gyakran érez egymás után ingert, néha azonban öntudat nélkül történik a kiürités, melly legtöbbnyire savós. E hasmenés éjjeli szokott lenni és gerinczagybántalmakban szenvedő öregeknél előfordul.

Lefolyás.

A lefolyás vagy heveny, vagy idült, amaz egy napos is lehet. Átalában a hasmenés rövid ideig tart azonban néha hónapokig, sőt éveken át is elhuzódik és szokványossá válhatik. Voltak esetek hol az idült hasmenés rendetlen enyhüléssel egész élten át tartott.

Kimenetel.

A hasmenés leggyakrabban egésségbe megy át. Néha üdvös és birálati a hasmenés, mi több heveny betegség lefolyása alatt észlelhető, mint a himlő genyedési időszakában s a t. Sőt igen sok idölt betegségben is üdvös hatása van a hasmenésnek. Megismerhető pedig a birálati hasmenés annak összefüggéséből az előbbi bántalommal, vagy a még jelenlevővel; annak a birálatok ideje alatti előjöttéből, s azon bekövetkező változásokból, mellyek a betegen feltünnek. A csorvás, epés és kisdedkori hasmenés is többnyire üdvös. Valamint a heveny hurutos bántalmak, szintugy lefolynak a hasmenések is minden egyenesen megállitó gyógyszerek használata nélkül. Gyakran székszorulás követi a hasmenést.

A hasmenés hosszabb tartása által az életművezet nemesebb nedvei elfogynak, és végre átalános halványságot, erőkimerülést és az érverés gyengülését hozza elő; az arczvonásai összeesnek, átalános levertség, vértelenség, elszáradás és vizkor áll be; a bör száraz és petyhüdt leszen, a vizellet elválasztása megkisebbül a fekélyek és genykutacsok kiszáradnak, a bélhuzam nyákhártyája a folytonos csipős elválasztékok által mintegy fölmaratik, és ezen tartós izgatás következtében vagy kifekélyesedik vagy túltenyészik.

A tovább tartó izgatás által a hasmenés lobot, fekélyedést, vérhast, béllobot és hashártyalobot hozhat elő; gyakran az izgatás tovább terjed egész a savós hártyáig, s ekkor aztán hasvizkórt idéz elő, melly a hasmenéssel fölváltva fordulhat elő. Kisdedeknél a hasmenés kimenetele többnyire görcsökben s a vékonybél betüremlésében szokott állni.

Kórjóslat.

Már fentebb emlitők, mikép a hasmenés üdvös hatásu, az az birálati is lehet s hogy másszor ismét több

utóbajokat hagyhat maga után. Az egyéniséget illetőleg; az öregeknél sokkal korlátoltabb a hasmenés jóslata mint ifjaknál, mert a hasmenés elnyomatván hirtelen fullasztó hörghurut támadhat náluk. Az alkalmi okokat figyelembe véve, az eledelek által előhozott hasmenés legkevésbbé veszélyes ez puszta kiürités által gyógyul meg. Ha azonban erős csipős méreg vétetett be akkor természetes, hogy az ekkint támadt hasmenés is a legveszedelmesebb sőt gyakran halálos. Az életmüves bántalmak vagy pedig kifekélyedés által fentartott hasmenés mindig halálos kimenetelü. Az olvasztó vagy gümős fekélyek által előhozott nem külömben halállal végződik. Nem kevebbé rosz a jóslat akkor, midőn a hasmenés alatt a bélhuzam fenés állapotjára mutató kórjelek vannak jelen, minők a hányás, csuklás, kis érverés, a végtagok meghidegülése, es szélrekedés — meteorismus.—

Gyógymod.

Mindhogy a hasmenés legtöbb esetben kórjeles bántalom, innét az okbeli javallat a legfontosabb. Az eredeti bántalom és alkalmi okok külömbsége szerint a gyógymód is módositást szenved.

A kisdedek hasmenését, melly által igen gyakran ártalmas anyag üritetik ki a testböl vagy a melly hasznos elvonást eszközöl más életművektől nem kell rögtön elfojtani. Az okot kell igyekezni elháritani, minő: a rossz tej, nehéz étel s a t. ajánlhatók illyenkor a nyálkás s felszivó szerek, vagy magokban vagy rheummal. Ha a hasmenés idültté válik, akkor nyálkás keményitő csörék tojás sárgájával keverve használandók, bensőleg arabmézganyák kis mennyiségü mákonnyal adandó; vagy a hánytató gyökér kis adagban és meleg borongatások a hasra. mindenkor megvizsgálandó, vallyon nem béllob hozta-e elő a hasmenést, a mit a has hőségéből a bőr szárazságából és érdeségéből a vörös szegélyü

nyelvből s az érverés izgatottságából megismerheti. Ekkor lobellenes gyógymódot kell használni, néhány nadály tétessék a hasra, ezek után pépborogatmány; ha kevésbbé érzékeny a hasfürdők használtassanak, s bensőleg tompitó nyálkás szerek adassanak. A soká tartó hasmenés ellen, mind különszer ajánltatott Kopptól gyermekeknél az édes higany, s az óta igen sokaktól magasztaltatott. Csecsemőknek ⅙ szemer adatik kétszer naponta. A Magisterium Bismuthi Recamiertől dicsérve 3 szemerkint naponta 2—3-szor. Az anyagföld fél tecskint szörpben; a legélegsavas ezüstéleg — nitras argenti — ¼ szemerkint olvadékban bensőleg, és egyszersmind csőrének készitve ¼ szemerből.

Ha a hasmenést mennyi vagy minőségileg hibás eledelek hozták elő, akkor a fentartandó szigoru életrend mellett, legfellyebb nyálkás bevonó főzetek, Salep, Ziliz, és árpából használandók. Ha a kiürités csekély, enyhe hashajtókkal szükseg azt előmozdítani, minők: a tamarindpép, Rheum vagy Senna forrázat borkövel, édes higany s. t. e.

Ha hasgörcsös fájdalmak vannak jelen, akkor olajos nyálkás vegyiték használandó, továbbá lágyitó pépborogatmányok, meg lágyitó csörék alkalmazandók. Ha keveredés mutatkozik felfelé, hánytató gyökérből készített hánytató adassék; az első utak savanyodásánál felszivók használtassanak, illatos forrázatban, mint: a szénsavas hamag, szénsavas szikeg, mészvíz, szénsavas kesreg — Carbonates Kali, natri, magnesiae — ánis vagy fenyőmaggal és rheumfestvénnyel. Ha a hasmenés túlságossá válnék, akkor a hánytató gyökér tört adagban használtassék, rheummal együtt, 's ha ezek nem használnának, csak akkor alkalmaztassanak az erősebb hasmenést csillapitó szerek.

Az epés hasmenést sem kell azonnal megállítani, mert a korán használt zsongitók s a mákony ártalma-

sak; sőt inkább azt, mint az előbbit szükség enyhe hashajtókkal fentartani, ha keveredés mutatkozik felfelé, a hánytató jó eleve használandó, sőt gyakran ismételni is szükséges azt. Az epe által előhozott izgatottságot nyákos szerekkel és lágyitó csőrékkel szükség csillapitani, a hasgörcsös fájdalmakat a nagy hirű Richter javaslata szerint, leghamarább csillapithatni czitronlével vagy eczettel, édes mandola olaj vegyitékben.

Az ideges vagy is szokványos hasmenést tompitók használatával, p. Dower porral állithatni meg, vagy pedig illatos fodor ménta és zsálya forrázatokkal, meleg fürdökkel, zsongitó életrenddel, minő a sült hús eledel, s a jó ó bor vízzel vegyitve. E hasmenés gyakran magától is megáll, ha kedélyi ingerültség megszünt. Az efféle hasmenés ellen az az óvszer, hogy az illyen beteges egyén flanell ruhát hordjon, mellyel hasát közvetlen betakarja, lábait melegen tartsa, hasát többször dörzsölje, gyakran tegyen testi mozgást a szabad levegőben, a nehéz emésztési étkeket kerülje, s azokat, melylyek igen hamar forrásba mennek át, minők a zsíros ételek; gyomrát ne terhelje meg, sokat ne igyék, inkább erősitö étrendet tartson, ebédnél jó ó bort igyék, továbbá hideg mosásokat és hideg tengeri vagy folyóvízfürdőket használjon.

Az ellenhatólag támadt hasmenést az előbbi eltünt bántalom visszaidézésével csillapitjuk le: ha meghütés által hozatott elő, akkor az ágynak egyenlő melegét ajánljuk, lágymeleg italokat langyos borongatásokat a hasra, vagy Minderer szeszét vagy Dower porát adjuk bensőleg, bekenéseket beléndekolajjal, röpülő irral, terpentinolajjal. Ha ezen nem szerek elégségesek, akkor mustárpép és hólaghuzó alkalmazandó a hasra.

A korcsvegyes hasmenésnél a javallat azt kivánja, hogy az eredeti bántalom vétessék figyelembe, így p. o. a köszvényes meg aranyeres hasmenés nem mindig el-

fojtandó, sőt néha fen is tartandó. A váltó nyomdáju hasmenés ellen legjobb szer a kénsavas kinal.

A szélhüdéses hasmenés zsongitó szereket kiván minő: bensöleg a kina, és csörében a Hufelandtól annyira dicsért ebvész mag —nux vomica— továbbá arnica, Islandiai moh, és polygala.

Az elfajulásokból, kifekélyedésekből támadt hasmenés csupán palástoló gyógymódot kiván, nyálkás főzeték bensöleg és csörékben is használtattak a gümökórosok hasmenése ellen, Stokes hólyaghuzót ajánl a hasra. A legélegsavas ezüstéleg és ólomczukor legtöbbet tesznek ez esetben.

Ha az okbeli javallatnak némelly esetekben eleget nem tehetni, vagy ha a használt gyógymód nem elégséges, ha a hasmenés már többé nem birálati, hanem inkább a beteg kárára van, és ha annak elnyomatásától semmi utóbajok sem származhatnak; akkor szükség csak a kórjavallatnak eleget tenni, s a hasmenés elleni egyenes gyógymódot alkalmazni, ez azonban szinte több mozzanatokra — momenta — oszlik, mellyek szerint szükség a gyógymódot intézni.

Az első javallat abban áll, hogy a bélhuzam izgatottsága lecsillapittassék, mit az által érhetni el, midőn az elválasztékok csipős minöségét enyhitjük felszivók, mészvíz, tisztázott, agyag föld, szénpor, nyálkás szerek, mézgafélék által, minő a Salepfözet, Sydenham fehér fözete, és mandoláolaj vegyiték, tej nyálka vagy keményitöből és tojas sárgájából készitett csörék stb. Ez mind hasmenés elleni szerül tekintendő. Enyhébb lefolyásu esetekben elégségesek, sőt ott is használhatók, hol a hasmenés természete kétséges. A hájas hasmenésben, a mandola olaj Eliotsontól igen ajánltatott s ez legtöbbet is használt.

A bélhuzam érzési idegeinek közvetlen eltompitása által, minők a tompitók: mákony, beléndek, boróstyánmedgyvíz, szepnönye stb. szinte elnyomhatni a hasmenést. — Továbbá meleg fürdök, borongatások, tompitó mosások, és tompitó kenöcsök, a szúnyal a külbörre alkalmazva Richtertől nagy mértékben ajánltatik. Hol a beteg tevőleges mozgásai csillapitandók, ott az ebvészmag, strichnin $^1/_{12}$ szemertől kezdve kétszer naponta, ólomczukor és hánytató gyökér legjobb hatásu szerek.

A második javallat azt kivánjá, hogy a bélhuzam elválasztási müködése zsongitó és összehuző szerek által egyenesen lehangoltassék. Azonban figyelmet igényel azon körülmény, nehogy izgatott állapot legyen jelen, külömben az efféle szerek könnyen gyuladást idézhetnek elő. És így ott vannak leginkább javallva, hol a bélhuzam nyákhártyájának zsonghiánya, vagy is inkább szenvedőleges kóros izgékonysága vagyon jelen. Ezen javallatnak megfelelő szerek a következők: Rheum, islandiai moh, arnica gyökér Colombo, Cascarillahéj, rhatannia gyökér s több ismert zsongitók, továbbá a Creosot, Cubebubors, monoesia vonadék, kino-mézga. Catechu, Tanintimsó, sósavas, — kénsavas vas, ólomczukor, legélegsavas ezüstéleg, kénsavas rézeleg, kénsavas kínal, jóféle budai vörös ó bor. Az említett szerek közül legtöbb akkint hat, a mennyiben a kórosan megváltozott bélhuzam nyákhártyaját ideiglenesen izgatván azt megmásitják. A hol ezek sem használnak, néha már a drasticus hashajtók is hoztak sükert elő, minő a gummi gutta, jalappa stb.

Néha más elválasztó életmüvek ellenhatásos izgatása, minő az émelygés, hányás, a hasmenést megszünteti; ekkor a tört adagban használt hánytató gyökér a legjobb szer. Ugyanezen javallatból néha izzasztók is használtassanak.

Az életrendre is nagy figyelmet kell forditani a hasmenések gyógyitásánál, mellyek magokban is gyakran a legmakacsabb hasmenést megszüntetik. A heveny esetekben csupán a riskása lé, és árpafözet használandó idült eseteknél pedig az mind eltiltandó, mi a hasmenést öregbithetné, minők: a' gyümölcs főzelék, tej, hideg víz ital stb. Inkább szigorú életrend riskása, tojás, csokoládé ajánltassék. A hol össze huzók használtatnak, ott könnyen emészthető hús is ajánlható jó ó borral együtt. Kerülje a beteg a meghülést, s az utazás is nagy mértékben hasznára leend a betegnek.

THESES.

1. Diarrhoea non est morbus, sed solnm symptoma morbi.
2. Medicus, qui bene individnalisare non novit, bonus practicus evadere nequit.
3. Cognitio morborum localium in genere plus contribuit pro diagnosi stabilieuda, quam therapia speciali dirigenda. Hinc est:
4. Quod dantur multi medici, qui cognitionibus pathologico — anatomicis destituti feliciores, et omni respectu meliores quoque sunt practici medici, quam mnlti localium processuum morbosorum cognitione saturati, sed vera ad lectum aegrorum observandi capacitate destituti et localisationibus saepissime in errorem inducti.
5. Reformatio vera medicinae a politia medica foret incipienda.
6. Medicus curat, natura sanat; ideo
7. Pharmacologia ex asse esset restauranda.
8. Divisio juxta formas in Dermatopathologia, plus contribuit ad diagnosim stabiliendam, quam therapiam dirigendam.
9. Favus verus, non est parasita, sed est productum discrasiae tuberculosae.
10. Typhus abdominalis nonnisi difficillime ad lectos aegrorum a tuberculosi acuta miliari distingvi valet.
11. Venaesectio in amaurosi saepius optimum remedium suppeditat.